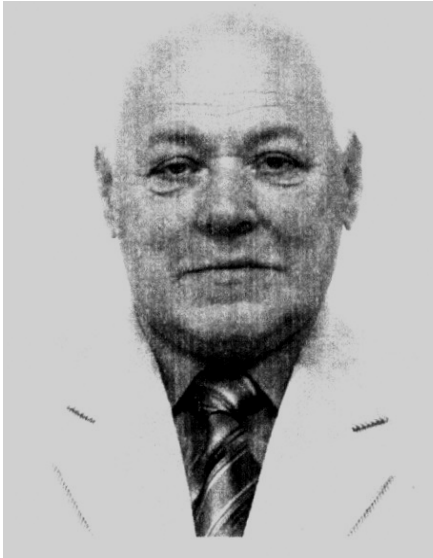

УДК 330.8

ПАМ'ЯТІ БОРИСА ЄВГЕНОВИЧА КВАСНЮКА (1938 – 2008)

12 серпня перестало битися серце знаного українського вченого-економіста та авторитетного організатора науки, доктора економічних наук, члена-кореспондента НАН України, заступника директора ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», завідуючого відділом економічного зростання та структурних змін в економіці Бориса Євгеновича Кваснюка.

Б.Є.Кваснюк народився 2 липня 1938 р. на Вінниччині в м. Могилів-Подільському у родині офіцера-прикордонника. Невдовзі розпочалася Друга світова війна і батька перевели на погранзаставу під Рава-Руською. Тут і застала війна трьохрічного хлопчика разом із його чотирьохрічною сестрою та мамою, яким, поки батько воював, довелося зазнати дуже багато лиха. Назавжди врзалися у дитячу пам'ять поневіряння евакуації під бомбами, холод і голод, аж поки на початку 1948 р. родина не повернулася до Києва – рідного місті батьків.

Із тієї жахливої пори Б.Є.Кваснюк зберіг неабиякий інтерес до історії Другої світової війни: в його домашній бібліотеці налічувалося багато книжок з художньої та мемуарної літератури, у тому числі іноземних авторів, зокрема, німецьких, які він не просто читав, а й критично аналізував. Борис Євгенович глибоко усвідомлював, якою ціною дісталася перемога нашому багатостраждальному народові і які резерви духу народ може продемонструвати в час суворих випробувань. Як резюме з прочитаного й продуманого, він часто цитував рядки з М.О.Некрасова: «Так не робей за Отчизну любезную – вынесет всё, что Господь не пошлет!». З надбаних переконань походили й риси характеру Б.Є.Кваснюка, так добре знані його рідними, друзями, співробітниками – доброзичливість, тактовність, чуйність, природна інтелігентність, здатність щиро ділитися своїми обширними знаннями зі своїми численними колегами та учнями.

Саме про ці якості глибоко ерудованої й толерантної людини наголошувалось у вітаннях ювілярові Б.Є.Кваснюку у зв'язку з його 70-річчям. І так трапилося, що доля ще надала Борису Євгеновичу свій останній подарунок: вислухати заслужені ним високі оцінки його науково-педагогічної діяльності та науково-організаторської роботи від багатьох людей з різних куточків країни, яких він так щиро любив і поважав.

І навіть останній робочий день (6 серпня) Б.Є.Кваснюка був дуже показовим. Усю першу половину дня він спілкувався з директором Інституту: обговорювали підходи, структуру, склад виконавців і терміни підготовки нової Стратегії економічного розвитку України до 2020 року. У скількох таких важливих наукових розробках довелося брати участь Б.Є.Кваснюку як науковому консультанту Президента України та заступнику директора Інституту економіки та прогнозування! Його ім'я значиться серед розробників таких документів, як «Курсом радикальних ринкових реформ» (1994 р.), «Україна–2010» (1999 р.), «Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр.», «Шляхом європейської інтеграції» (2004 р.), щорічні президентські послання до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. Бажання угледіти, «що день грядущий нам готує» видавало в ньому справжнього фахівця-прогнозиста.

Прямо під вікнами кабінету Бориса Євгеновича знаходиться Київська гімназія ім. Т.Г.Шевченка. Колись це була середня школа, у якій він свого часу отримав атестат зрілості, щоб прямувати далі насиченим й достойним життєвим шляхом: прослужити строкову службу матросом Балтійського флоту, отримати вищу освіту економіста, викладача політичної економії у червоному корпусі Київського державного університету (1964 р.), довгі роки провести на педагогічній, лекторській, журналістській та науковій роботі, захистити кандидатську (1972 р.) і докторську (1989 р.) дисертації, бути обраним членом-кореспондентом НАН України. На усіх посадах він демонстрував свої неабиякі здібності: був чудовим лектором і ґрунтовним аналітиком, блискуче викладав свої думки на папері й перед будь-якою аудиторією: чи то слухали його студенти, чи вчена рада інституту або вчена рада із захисту дисертацій, де він часто опонував, чи президент або прем'єр-міністр країни – усюди Б.Є.Кваснюк привертав увагу присутніх до думок і позиції, висловлених ним.

Особливо повно і яскраво таланти Б.Є.Кваснюка як прискіпливого вченого-дослідника й доладного організатора науки розкрився під час роботи в ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Разом із колегами по дирекції та по раді інституту він доклав

чимало зусиль для переорієнтації науково-дослідної роботи Інституту на аналіз актуальних проблем становлення ринкової економіки незалежної України, на використання вченими-економістами сучасної методології та методів дослідження, спрямованість розробок на практично значущий результат у вигляді висновків і рекомендацій, корисних для тих, хто приймає рішення в країні. Інститут значно інтенсифікував роботу, в тому числі й за рахунок залучення додаткових тем, що дало змогу суттєво зміцнити матеріально-технічну базу наукової установи, прискорити та примножити завдяки сучасній техніці якість і терміни виконання науково-аналітичних розробок.

Будучи першим заступником директора, Б.Є.Кваснюк активно сприяв підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації – докторів й кандидатів наук. Понад десять років він очолював в Інституті спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій та був членом відповідної ради економічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Його доброзичливість і водночас вимогливість до якості дисертаційних робіт пам'ятають десятки здобувачів наукових ступенів, у тому числі і його власні 6 докторів і 18 кандидатів економічних наук.

Полюбляючи студентську молодь, не обходив Б.Є.Кваснюк й науково-педагогічну роботу. Доки доставало сил, викладав макроекономіку та був головою ДЕК у вищих навчальних закладах Києва. Ним написано п'ять розділів до підручника «Перехідна економіка», виданого «Вищою школою» у 2003 р., лекції з макроекономіки – у науковому журналі «Економічна теорія» та в підручниках, що опубліковані у вузах столиці України.

Творчий доробок Б.Є.Кваснюка налічує понад 150 друкованих праць, у тому числі дві індивідуальні наукові монографії, авторські розділи у 20 колективних монографіях та наукових доповідях, десятки журнальних статей.

Борис Євгенович брав активну участь у написанні загальноінститутських наукових праць, які сформували творче обличчя нової дослідницької установи – Інституту прогнозування НАН України, а згодом після переформування – й Інституту економіки та прогнозування НАН України. Згадаємо деякі з цих праць.

У монографії «Концепція економічної безпеки України» (1999 р.) було вперше у вітчизняній економічній літературі розглянуто суть та основні загрози економічній безпеці, обґрунтовано національні економічні інтереси України. Особливу увагу було приділено висвітленню питань безпеки реального сектора економіки, розробці рекомендацій щодо зміцнення енергетичної, технологічної, військово-

во-технічної, продовольчої безпеки та проблем відтворення основного капіталу. В роботі було проаналізовано стан безпеки фінансового сектора економіки як одної з найважливіших складових економічної безпеки України. Науковою новизною відрізнявся розгляд структурних та відтворювальних аспектів економічної безпеки країни. Як підсумок розгляду якісних параметрів, в Концепції було обґрунтовано індикатори економічної безпеки України і виведено її інтегральний показник.

У ще одній праці – «Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)», – яка вийшла того самого 1999 р., особисто Б.Є.Кваснюку та співробітникам очолюваного ним відділу належав аналіз моделей соціально-економічного розвитку в перехідному суспільстві, соціальних аспектів приватизації, напрямів та перспектив адміністративної реформи в Україні.

Монографія «Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання» (2000 р.) була присвячена аналізу десятилітнього досвіду економічних перетворень в Україні та визначенню пропозицій щодо змісту економічної політики на перспективу. Особисто Б.Є.Кваснюком у цій праці розглянуто сутність нормалізації відтворювальних процесів в економіці України, а співробітниками його відділу – індикатори та механізми забезпечення економічної безпеки, стан інвестиційної діяльності та передумови й можливості її активізації, напрями та послідовність проведення адміністративної реформи.

Наступним кроком у творчій біографії інституту стала праця «Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку» (2003 р.). В ній Борис Євгенович виступив співавтором доктрини довгострокового економічного розвитку, яка, зокрема, передбачала необхідність нового співвідношення між державою, ринком і громадянським суспільством як передумови економічного та соціального прогресу. Співробітниками відділу, яким завідував Б.Є.Кваснюк, було здійснено аналіз загроз розвитку національної економіки та способів їх відвернення, розкрито органічний взаємозв'язок між людським розвитком та цілями нового тисячоліття, концептуальні особливості та реноваційні пріоритети інвестиційної політики України, а також розкрито проблему вибору оптимального вектора України в системі європейських та євразійських процесів інтеграції тощо.

І своєрідним підсумком охарактеризованого циклу досліджень став фундаментальний багатоаспектний труд «Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 томах» (2007 р.),

що вийшов за редакцією В.М.Гейця, В.П.Семиноженка і Б.Є.Кваснюка.

Понад десятиліття Б.Є.Кваснюк успішно завідував в Інституті відділом економічного зростання та структурних змін в економіці. Під його науковим керівництвом було виконано чотири теми, три з яких втілено у монографічні наукові праці, що вийшли за його редакцією.

Так, у монографії «Національні заощадження та економічне зростання» (2000 р.) вперше в Україні було викладено концепцію розвитку системи національних заощаджень України, їх фінансових джерел та механізмів конвертації в інвестиції, фонду нагромадження валового внутрішнього продукту як головної передумови економічного зростання. У цій праці вперше в українській економічній науці було зроблено теоретичний аналіз заощаджень як економічної категорії, розкрито їх реальний стан та кількісні оцінки (причому статистична база дослідження цілком ґрунтувалася на національних рахунках України, які у статистичну практику було введено в 1994 р.). Водночас співробітниками відділу розроблено концепцію доходу в національних рахунках, якісні та кількісні характеристики норми і структури національних заощаджень, секторальну структуру формування та використання заощаджень в Україні, шляхи оптимізації нагромадження основного капіталу та реформування амортизаційної політики, методи поліпшення методології обчислення заощаджень. Було запропоновано багатоваріантні прогнози основних макроекономічних показників і пропорцій України на 1999–2019 рр., визначено концептуальні засади моделювання економічного зростання та сценарні розрахунки переходу від депресії до економічного пожвавлення та піднесення, представлено прогноз (у трьох варіантах) динаміки ВВП України по фазах економічного циклу.

Книга «Роль держави у довгостроковому економічному зростанні» (2003 р.) стала спробою проаналізувати найважливіші аспекти проблеми взаємозв'язку державного управління та довгострокового економічного піднесення у ринковому і трансформаційному суспільстві. У дослідженні було розроблено сучасну парадигму державного регулювання економіки, визначено основні важелі державного впливу на економічне зростання 1999–2002 рр. в Україні. Зокрема, показано роль інституційних перетворень, бюджетної збалансованості та регулювання основних пропорцій, які забезпечують ринково орієнтовану поведінку економічних суб'єктів. Науковцями відділу було проведено ретроспективний аналіз темпів зміни ВВП у 1991–2000 рр., розроблено модель підвищення конкурентоспроможності національної

економіки та прогноз соціально-економічного розвитку України у 2002–2011 рр. і на перспективу до 2050 р. Було детально проаналізовано інвестиційну складову модернізаційного проекту і побудовано відтворювальну модель основних фондів (V-VIK).

І, нарешті, даний цикл досліджень завершився виданням монографії «Конкурентоспроможність національної економіки» (2007 р.). У цій праці, з одного боку, узагальнено теоретико-методологічні погляди на конкуренцію та конкурентоспроможність на рубежі ХХ–ХХІ ст., а з іншого комплексно досліджено макро- і мікроекономічні, галузеві, регіональні та міжнародні аспекти конкурентності вітчизняної економіки. При цьому аналіз макроекономічного зрізу конкуренції вперше подається з використанням даних Національних рахунків і міжгалузевого балансу України стосовно структури і пропорцій валової доданої вартості по країні та за видами економічної діяльності, валового випуску товарів і послуг. Вперше розроблено мікроекономічні оцінки конкуренції на товарних ринках, побудовані на основі анкетування близько 1000 українських підприємств.

Як видно, ціла низка аргументовано викладених у працях Б.Є.Кваснюка та його колег наукових позицій мають піонерний характер і слугують надійним трампліном для молодих науковців. Це зумовлено тим, що наукові відкриття, зроблені справжнім вченим Б.Є.Кваснюком, який стояв у витоків формування економічної науки нової України, побудовані на ретельному аналізі достовірних даних і фактів та розкритті сутності розглянутих економічних процесів.

Член-кореспондент НАН України Б.Є.Кваснюк залишив після себе багату за обсягом та проблематикою наукову спадщину. Але сам він, здатний компетентно висловлюватися з різних економічних проблем, вважав лейтмотивом своїх досліджень, який червоною ниткою проходить через усі його основні праці, проблему утворення капіталу та його ролі у забезпеченні динаміки та структури економічного зростання. Займаючись нею, він зміг глибоко й об'єктивно оцінити усю траєкторію розвитку економіки сучасної України, як на етапі спаду, так і на стадії економічного піднесення. Нині, коли національні господарства всього світу, і в тому числі України, зазнають впливу циклічних коливань, наукові доробки видатного українського вченого Б.Є.Кваснюка набувають особливої актуальності. А разом з ними продовжує жити й він – у пам'яті безмірно вдячних його колег, учнів і послідовників.

Кваснюк Б. Нагромадження і структурна перебудова економіки // Економіка Рад. України. – 1990. – № 4. – С. 23–31.

- Кваснюк Б.* Суть і особливості кризи економіки в Україні // *Економіка України.* – 1992. – № 5. – С. 33–42.
- Кваснюк Б.* Від часткових до системних перетворень (макроекономічне регулювання як фактор ринкової трансформації народного господарства) // *Віче.* – 1994. – № 5. – С. 88–100.
- Кваснюк Б.* Бюджет в антикризовій стратегії України // *Фінанси України.* – 1995. – № 1. – С. 45–50.
- Кваснюк Б.* Інвестиційна політика та відтворення в Україні // *Економіка України.* – 1997. – № 8. – С. 16–24.
- Кваснюк Б.* Макроекономічні фактори грошово-кредитного регулювання // *Економіка України.* – 1997. – № 2. – С. 20–30.
- Концепція економічної безпеки України* / Кер. проекту В.М.Геєць; заст. кер. Б.Є.Кваснюк. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
- Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)* / В.М.Геєць, М.І.Зверяков, А.А.Гриценко, Б.Є.Кваснюк та ін. / За ред. В.М.Гейця. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
- Економіка України: Підсумки перетворень та перспективи зростання* / В.М.Геєць, Б.Є.Кваснюк, В.І.Голіков та ін. / За ред. В.М.Гейця. – Харків: Форт, 2000. – 392 с.
- Національні заощадження та економічне зростання* / Ін-т економ. прогнозування; Б.Є.Кваснюк, С.І.Кіреєв, О.Ю.Болховітінова та ін. – К.: МП «Леся», 2000. – 304 с.
- Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* / В.М.Геєць, В.І.Голіков, Б.Є.Кваснюк та ін. / За ред. В.М.Гейця. – К.: Фенікс, 2003. – 1008 с.
- Роль держави у довгостроковому економічному зростанні* / Б.Є.Кваснюк, С.І.Кіреєв, І.О.Луніна та ін. / За ред. Б.Є.Кваснюка. – К.: Ін-т екон. прогноз. – Харків: Форт, 2003. – 424 с.
- Конкурентоспроможність національної економіки* / Б.Є.Кваснюк, С.І.Кіреєв, О.Ю.Болховітінова та ін. / За ред. Б.Є.Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 496 с.
- Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України. У 3 т.* / За ред. В.М.Гейця, В.П.Семиноженка, Б.Є.Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 544 с.; 564 с.; 556 с.
- Бібліографія основних наукових праць Інституту економіки Національної академії наук України (1936–2001)* / Укл. Т.І.Дерев'янкін, Р.Д.Толстов, В.Ф.Кифорак / Наук. ред. Т.І.Дерев'янкін // *Історія народного господарства та економічної думки України: Міжвід. зб. наук. праць.* – Вип. 33–34. – Київ, 2002. – С. 229–368.

С.І. Кіреєв